

Arap Dilinde Lafız Ve Anlam Açısından

Mefûl-ü Mutlak

Doç.Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN*

Özet

Mefûl-ü mutlak, diğer mefûllerin aksine harf-i cer ve zarflarla irtibatlı (kayıtlı) olmayıp, fiilin masdarından direkt ortaya çıkan bir mefûldür. Mefûl-ü mutlak, fiilin tekîd, çeşit ve sayısını belirtmek için kullanılır. Mefûl-ü mutlak, lafzî bir tekîd çeşidi olarak Arap dilinde önemli bir konuma sahiptir. Mefûl-ü mutlak, hem masdar hem de masdar yerine kullanılan çeşitli öğelerle cümleye lafız-anlam yönünden görkemli, zarif ve çarpıcı bir üslup oluşturur.

Anahtar kelimeler: *Mefûl-ü mutlak, lafız, anlam, tekîd, çeşit, sayı.*

Al-Maf'ul Al-Mutlaq (Absolute Object) In Terms Of Pronounce Andmeaning In Arabic Language

Abstract

Unlike other Objects, al-maf'ul al-mutlaq (absolute object) does not depend on prepositions (huruuf al-jarr) and adverbs, it is obtained from verbal noun (al-masdar) directly. Absolute object is used to indicate confirmation of verb (ta'kiid), kind of verb and number of verb. As a kind of phonetic confirmation, absolute oject has an important role in Arabic language. Absolut object, with verbal noun and various items used instead of the verbal noun, creates a glory, elegant and stunning wording style in point of meaning.

Keyword: *al-maf'ul al-mutlaq (Absolute object), pronounce, meaning, ta'kiid (confirmation of verb), kind of verb, number of verb.*

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Öğretim Üyesi

Giriş

Arapçada cümledeki bütün öğeleri içeren iki temel kavramdır. Bunlar: ıtlâk ve takyîddir. Itlâk, cümlenin müsned ve müsnedün ileyhle tamamlanmasına denir¹. Diğer bir deyişle ıtlak kavramı, özne ve yüklemi ifâde eden temel öğelerdir.

Takyîd ise, cümlenin müsned ve müsnedün ileyh ile tamamlanmayıp, mefûller, tâbiler, fasl zamiri, nevâsîh, şart edatları, nefy edatları, hâl ve temyiz gibi diğer öğelere de duruma göre ihtiyaç duymasıdır.

Müsned ve müsnedün ileyh dışındaki bu unsurlar temel olmamakla birlikte cümlede anlamın tam olarak ifade edilmesinde ikincil unsurlardır. Hatta bazen temel olmayan bu öğelerden birinin (kayd/fadla) cümlede hazf edilmesi durumunda anlam bozulabilir. Bu öğeler olmadan, cümle eksik ve yanlış kurulabilir².

وما خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِأَعْيُنٍ “Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık”, ayetinde³ لأَعْيُنٍ kelimesi, hazfedildiğinde temel öğeler de anlamını kaybeder ve “Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri yaratmadık”, şeklinde muhâl bir anlam oluşur.

Bu bağlamda mefûller de takyîd kavramı içerisindedir. Mefûller ve diğer takyîd kapsamındaki öğeler, cümlede müteallik olup, bir fiile veya fiilden türemiş kelimelere taalluk etmesi (bağlanması) gerekmektedir. Bu özellikleriyle onlar, cümleyi lafız ve anlam açısından tamamlar.

Arapçada mefûller, mefûlün bih sarîh, mefûl-ü bih gayr-i sarîh, mefûl-ü fih, mefûlün lieclih, mefûl-ü maah ve mefûl-ü mutlak olarak kısımlara ayrılmaktadır. Her mefûlün

¹ es-Sekkâkî Ebû Ya'kûb Yûsuf, *Miftâhu'l-'Ulûm*, neş. Na'îm Zarzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 170; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, İhyâ'u't-Turâsi'l-'Arabi, Beyrut, 1963, s.157.

² Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s.167.

³ Enbiyâ, 21/16.

kendine göre özelliği ve kullanım biçimi varken mefûl-ü mutlak diğerlerine göre adı ve kullanım biçimi açısından farklıdır.

Fiil cümlesinde, öğelerin normal dizimi şöyledir: Fiil, fâil, mefûlün bih, mefûlün maah, mefûl-ü mutlak, mefûlün fih (mekan ve zaman zarfı), hâl ve mefûlün lieclihtir⁴. Mefûl-ü mutlak, cümlede fiil, fâil ve diğer bazı öğelerden sonra genellikle cümlenin sonuna doğru gelen lafız ve anlam açısından önemli özelliğe sahip bir mefûldür.

Mefûl-ü mutlak'a mutlak isminin verilmesi, diğer mefûllerin aksine âmilin masdarını, harf-i cere, zarfa veya herhangi bir harfe ihtiyaç duymadan almasıdır⁵. Mefûlün bih, bâ harfiyle; mefûlün fih, fi harfiyle; mefûlün maah, beraberlik ifade eden (musâhabe) vâv harfiyle; mefûlün lieclih lâm harfiyle birlikte gelir.(mukayyed)⁶.

Mefûl-ü mutlak fâilin direkt ortaya koyduğu mutlak birmefûldür. Bu açıdan dilciler, mefûl-ü mutlağa, hakikî mefûl adını vermişlerdir.

Mefûl-ü Mutlak-Masdar İlişkisi

Mefûl-ü mutlak'a, "masdar" ve "hades" adı da verilmektedir⁷. Her mutasarrıf⁸ fiilde, zaman ve hades (olay) anlamı vardır. Bu fiillerin sarîh masdarları ise sadece bir işe delâlet eder, o da "hades" anlamıdır, رجوع "dönmek"; اسراع "acele etmek" gibi⁹. Sarîh masdar, fiillerin aksine zamana delâletetmeyip, hadese delâlet eder. Sarîh masdar, cümlede

⁴ Bak el-Kazvîni, *el-İzâh*, neş. Behic Gazâvî, Dâru İhyâ'îl-'Ulûm, Beyrut, 1993, 113; Ali Bulut, *Belâğat (Meânî-Beyân- Bedî')*, İFAV, İstanbul, 2013, s.123.

⁵ Ebu'l-Hasen Ali b. Suleymân b. Es'ad et-Temimî, *Keşfu'l-Muşkil fi'n-Nahv*, neş. Yahyâ Murâd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s.111.

⁶ Fâzıl es-Sâmerrâî, *Me'ânî'n-Nahv*, II, Dâru'l-Fikr, Ammân, 2009, s.130.

⁷ Mustafâ el-Galâyîni, *Cami'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, III, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1983, s.27; Ali Behâ'uddîn Buhdûd, *el-Medhalu'n-Nahvî*, el-Muessesetu'l-Câmi'iyye, Beyrut, 1987, s.121.

⁸ Mutasarrıf fiil, mazi, muzari ve emir kiplerinde gelebilen fiillerdir.

⁹ es-Sekkâki, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s.48; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1966, s.161.

fâil, mübteda gibi her türlü öge olur¹⁰. Sarih masdar¹¹, âmilini tekîd etmek amacıyla bazen mansub da olur. Buna meful-ü mutlak denir, irabı ise mansuptur. İlk dönem dilcileri meful-ü mutlak için, masdariye üzere mansup ifadesini kullanmışlardır. *حَطَّمَ التَّمْسَاحُ السَّفِينَةَ تَحْطِيمًا* “Timsah, gemiyi parparça etti” cümlesinde, *تَحْطِيمًا* masdarı, *حَطَّمَ* fiilinin mansup masdarı olup, fiili tekîd ettiği için meful-ü mutlak olarak gelmiştir.

Mansup masdardan maksat, kendinden önce gelen âmilini lafzî olarak tekîd etmek, onu güçlendirmek ve anlamı tam olarak ortaya koymaktır. Bu durumda mansup masdar ya da meful-ü mutlak cümledeki muhtemel şüpheyi giderir vemecâz ihtimalini ortadan kaldırır¹².

Dilciler, meful-ü mutlakla diğer masdarları birbirinden ayırt etmek için bazı kavramlar ortaya koymuşlardır. Bu kavramların da konuya girmeden önce ele alınması yararlı olacaktır. Bu kavramlar şunlardır: Mutasarrıf masdar, gayr-i mutasarrıf masdar, mübhem masdar ve muhtas masdar.

Mutasarrıf masdar, bütün masdarları içeren masdar olup; meful-ü mutlak olabildiği gibi fâil, meful, mübteda gibi diğer öğelerin konumunda gelebilen masdarlardır¹³.

Gayr-i mutasarrıf masdar ise, meful-ü mutlaklık üzere mansub olup, başka öge olamayan masdarlardır¹⁴. *سُبْحَانَ اللَّهِ* “Allah’ı bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim, *لِيُبَيِّنَ* “Allahım emrine hazırım” gibi.

Mübhem masdar, fiilin manası ile tam olarak aynı olan veya fiilin yerine geçen ve tekîd amaçlı kullanılan masdardır.

¹⁰ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, I, neş. Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, İhyâu’d-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, tsz, s.557; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, II, s.163.

¹¹ Sarih masdar, meful-ü mutlak olur, müevvel masdar, meful-ü mutlak olmaz.

¹² ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, II, s.163.

¹³ el-Galâyîni, *Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*, I, s.27; Ali Behâuddîn Buhdûd, *el-Medhalu’n-Nahvî*, s.122

¹⁴ İbn Ye’îş, *Şerhu’l-Mufasssal li’z-Zemâşerî*, I, neş. Seyyid Ahmed-‘Abdulcevâd ‘Abdulganî, el-Mektebetu’t-Tevfikîyye, Kahire, tsz, s.230.

Bunlar tensiye ve cemi yapılmaz¹⁵.

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا “Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı zaman”, ayetinde¹⁶ زُلْزَالَ masdarı زُلْزَلَ fiili ile tam olarak eşleşir ve aynı anlamdadır.

سَمِعَا وَطَاعَةً “Seni dinler ve itaat ederim/baş üstüne” ifadesinde سَمِعَا وَطَاعَةً masdarları, takdir edeceğimiz, أَسْمَعُ ve أَطِيعُ fiilleriyle tam olarak aynı anlamdadır. Muhtes masdar ise, fiiline sayı ve çeşit anlamı katan masdarlardır. Bunlar tensiye ve cemi olur¹⁷. هَجَمَ الْفِدَائِيُّ عَلَى عَدُوِّهِ هَجُومَ الْأَبْطَالِ “Fedai düşmanına karşı kahramanların saldırısı gibi/kahramanlar gibi hücum etti” cümlesinde, هَجُومَ masdarı, çeşit ve teşbih ifade etmektedir.

وَحَمَلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً “Yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığı zaman” ayetinde¹⁸, دَكَّةً masdarı, sayı ifade etmektedir.

Burada masdar edatları ile yapılan masdar-ı müevvelerin mefûl-ü mutlak yerine geçmeyeceğini belirtmeliyiz¹⁹.

Mefûl-ü Mutlak-Tekîd İlişkisi

Arapçada tekîd, çok sayıda lafzi ve mana kavramları ile ve bazı edatlarla yapılmaktadır. Araplar değişik amaçlarla tekîd yapma ihtiyacı hissetmişlerdirler²⁰. Bunlardan bir kısmı şunlardır; Dinleyicinin dalgınlığına karşın konunun tam anlaşılmasını sağlamak, kapsamama düşüncesini ortadan kaldırma, mecâzî anlaşılmaları izâle etmek, konuyu zihne yerleştirmek, korkutma ve tazim²¹.

¹⁵ el-Galâyîni, Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye, I, s.26

¹⁶ Zilzâl 99/1

¹⁷ el-Galâyîni, Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye, I, s. 26; Ali Behâuddîn Buhdûd, *el-Medhalu‘n-Nahvî*, s.121.

¹⁸ Hakka, 69/14

¹⁹ İbnu‘s-Serrâc, *el-Usûl fi‘n-Nahv*, I, s.162.

²⁰ Muhammed el-Antâkî, *Dirâsât fi Fikhi‘l-Luga*, Dâru‘ş-Şuruk, Beyrut, s.264-271.

²¹ es-Sâmerrâî, *Me‘âni‘n-Nahv*, III, s.115; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru‘l-Belâga*, s.159.

Mefûl-ü mutlak, lafzî tekîdlerden biridir. Mefûl-ü mutlakta temel anlam tekîddir. Mefûl-ü mutlak'ın bütün çeşitlerinde tekîd bulunur. Âmilin masdarı olarak geldiğinde mefûl-ü mutlak'ta tekîd, temel anlam; çeşit ve sayı ifade ettiğinde ise ikincil anlam olarak kullanılır. Mefûl-ü mutlakta masdarlar, mecazî anlam ifade etmez. Masdar, fiiliyle birlikte kullanıldığında mecâz olma ihtimali ortadan kalkar.

“Allah, Hz. Musa ile tam olarak konuştu”, ayetinde²² masdarın kullanımı nedeniyle mecazî anlam ortadan kalkmakta ve Allahın gerçek anlamda Hz. Musa ile konuştuğu ortaya çıkmaktadır.

Mefûl-ü Mutlak Kavramı

Mefûl-ü mutlak, âmilini tekîd etmek, sayısını belirtmek ve çeşidini ortaya koymak amacıyla fiilin masdarını veya müradifinin masdarının âmilden sonra getirilmesine denir²³.

Ayrıca masdara nâib olan kelimelere de mefûl-ü mutlak denir²⁴. Diğer bir deyişle mefûl-ü mutlak, mansub mübhem ve muhtas masdara denir²⁵.

“Çok yorucu bir yolculuk yaptım”, cümlesinde سفرا kelimesi, سافر fiilinin masdarı olup, mefûl-ü mutlak-tır.

فَاصِرٌ صَبْرًا جَمِيلًا “Resûlüm! Şimdi sen güzelce sabret” aye-

²² Nisa, 4/164.

²³ İbnu's- Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, s.162; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, I, neş. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, İhyâu'd-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz, s.557; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, III, s.26; Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâidul-Esâsiyye*, neş. Ahmed Kâsim, el-Mektebetul-'Asriyye, Beyrut, 1988, s.191. İbn Hişâm mefûl-ü mutlak'ı, âmilin etki ettiği “fazla/kayd” masdar olarak tarif eder. Bu tarifi diğerlerinden farkı, masdarın müsned ve müsnedün ileyih olarak kullanılmayıp ikincil öge olarak kullanılması gerektiğini ifade eder ki bu da önemli bir durumdur. İbn Hişâm bu özelliği, tarife almıştır. Bkz. İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, neş. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, byy, Dersadet, tsz, s.224.

²⁴ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s.166.

²⁵ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, II, s.166.

tinde²⁶ صَبْرًا masdarı mefûl-ü mutlak olarak gelmiştir.

صَبْرًا عَلَى الشَّدَائِدِ “Sıkıntılara sabredin” cümlesinde de صَبْرًا masdarı, mefûl-ü mutlaka, nâib olarak gelmiş ve mefûl-ü mutlak görevini üstlenmiştir

Mefûl-ü Mutlakın Anlam Alanı

Mefûl-ü mutlakın, diğer mefûllerden farklı olarak çok sayıda anlamı bulunmaktadır. Bu anlamlar ve bunları ifade eden lafızlar birbirinden farklıdır. Bunlar;

a. Tekîd: Mefûl-ü mutlakın ilk ve temel anlamı, cümlede tekîd ve pekiştirme ifade etmektir²⁷. Tekîd, “pekiştirme, kuvvetlendirme, teyit etme, sağlamlaştırma gibi”²⁸ anlamlara gelmektedir. Âminin, masdarı olarak getirilen bu çeşit mefûl-ü mutlak, lafız yönüyle, etkili ve çarpıcı bir özelliğe sahiptir. Lafız yönüyle etkili olan bu yapı, edebî ifadelerin vazgeçilmez üslûbu olarak ortaya çıkmaktadır.

فَأَخَذْنَا أَمَّهُمْ أَخَذَ عَزِيزٌ مُّقْتَدِرٌ “Biz de onları güç ve kudretimize lâyık bir şekilde yakaladık” ayetinde²⁹, أَخَذَ masdarı, lafız ve anlam yönüyle çok etkili bir konumdadır. Bu masdar, cümleye lafız yönüyle heybet ve ihtişam katmış hem de anlamı zihinde şüphe bırakmayacak şekilde eksiksiz ve tam olarak ifade etmiştir.

لَعِبَ حَسَنٌ لَعِبًا “Hasan çok oynadı”, cümlesinde, لَعِبًا masdarı, mefûl-ü mutlak yapısı içerisinde aslı anlamının dışına çıkarak, tekîd anlamı kazanmıştır. Bu cümlede mefûl-ü mutlak, tekîd belirttiği gibi, aynı zamanda fiili nitelediği için zarf konumundadır.

Sıfat bir kelime, mefûl-ü mutlakın yerine kullanıldığında fiili nitelediğinden dolayı zarf anlamı ifade etmektedir.

²⁶ Meâric, 70/5

²⁷ İbn ‘Akîl, Şerhu İbn ‘Akîl, I, s.557; İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu Katri’n-Nedâ ve Bellî’s-Sadâ, s.224.

²⁸ İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim, Lisânu’l-‘Arab, III, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1990, s.74

²⁹ Kamer, 54/42.

أتلو القرآن الكريم كثيرا “Kurân-ı Kerim’i çok okuyorum” cümlesinde, كثيرا sîfat-ı müşebbehesi, mefûl-ü mutlak yerine kullanılmış ve fiili niteleyerek zarf ve tekîd olarak kullanılmıştır.

Tekîd amaçlı olarak kullanılan bu tür masdarlara, masdar-ı tekîd adı verilmektedir³⁰.

Mübhem masdarla yapılan mefûl-ü mutlak, sadece tekîdle sınırlıdır. Sayı ve çeşit ilavesi yapılmaz. Sayı ve çeşit ilavesi yapılan muhtas masdarlarda, tekîd değil, sayı ve çeşit öne çıkar³¹.

b. Sayı: Mefûl-ü mutlakın anlamlarından biri de, فَعْلَةٌ kalıbında sayı ifade eden masdar-ı merre’nin kullanılmasıyla oluşur. فَعْلَةٌ kalıbı, bir kere bir iş yapmayı ifade eder. Bu kalıp, tensiye ve cemi olarak kullanılır³².

ضربَ الخادمُ العَقْرَبَ ضَرْبَةً “Hizmetli, akrebe bir kere vurdu”, cümlesinde, ضربة masdarı, bir kere vurmaya ifade eden mefûl-ü mutlaktır.

ضربَ الخادمُ العَقْرَبَ ضَرْبَتَيْنِ “Hizmetli, akrebe iki kere vurdu”, cümlesinde, ضربتین masdarı, iki kere vurmaya ifade eden mefûl-ü mutlaktır.

ضربَ الخادمُ العَقْرَبَ ضَرْبَاتٍ “Hizmetli, akrebe çok sayıda vurdu”, cümlesinde, ضربات masdarı, çok kere vurmaya ifade eden mefûl-ü mutlaktır.

تدور الأرض دورة في اليوم “Dünya günde bir kere döner”, cümlesinde de, دورة masdar-ı merresi, mefûl-ü mutlak olarak kullanılmıştır.

c. Çeşit: Mefûl-ü mutlakın anlamlarından biri de çeşit/nevi belirtmesidir. Bu tür, sîfat tamlaması olarak kullanıldığı gibi isim tamlaması olarak da kullanılır. İsim tamlamasında teşbih anlamı ortaya çıkar. Bu tür masdara nevi ya

³⁰ el-Galâyîni, Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye, I, s.130.

³¹ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-Vâfi, s.166.

³² İbn ‘Akil, Şerhu İbn ‘Akil, I, s.558; İbn Hişâm el-Ensâri, Şerhu Kadru’n-Nedâ ve Bellu’s-Sadâ,s.224;

el-Galâyîni, Câmi’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye, I, s.130.

da hey'e adı verilmektedir³³.

يَتَّبِعُ النَّمْرُ وَثَوْبَ الْأَسَدِ cümlesini, “Kaplan, aslanın hamlesi gibi hamle yapar” şeklinde çevirebileceğimiz gibi, “Kaplan, aslan gibi hamle yapar” şeklinde de çevirmek mümkündür.

مَرَّ الْقَطَارُ مَرَّ السَّحَابِ “Tren bulutun geçişi gibi/bulut gibi geçti”.

هَجَمَ الْفِدَائِيُّ عَلَى عَدُوِّهِ هَجُومَ الْأَبْطَالِ “Fedai düşmanına karşı kahramanların saldırısı gibi/kahramanlar gibi hücum etti”.

مَسْتَطَابًا ثَنَاءً “Onu iyi bir şekilde övdüm”, أَثْنَيْتُ عَلَيْهِ ثَنَاءً مُسْتَطَابًا ifadesi, sıfat tamlaması olarak çeşit belirten mefûl-ü mutlak olarak gelmiştir.

Mefûl-ü Mutlak Çeşitlerinin Özellikleri

1. Mefûl-ü mutlakın bütün çeşitlerinde tekîd anlamının olması:

Âmilini tekîd eden mefûl-ü mutlak çeşidinde sadece tekîd anlamı olup sayı ve çeşit anlamı bulunmaz.

Âmilinin çeşidini belirten mefûl-ü mutlakta iki anlam bulunur. Âmilini tekîd etmek ve çeşidini belirtmek. Ancak bunda çeşidini belirtmek daha ön plandadır³⁴.

نَظَرْتُ لِلْعَالَمِ نَظْرَ الْإِعْجَابِ وَالتَّقْدِيرِ “Alime hayranlık ve takdir nazarıyla baktım”, cümlesinde نَظْرَ الْإِعْجَابِ isim tamlaması, çeşit belirttiği gibi aynı zamanda fiili de tekîd etmiştir. Ancak çeşit özelliği öne adı çıkmaktadır. أَصْفَحَ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ “Güzel bir şekilde affet”, cümlesinde الصَّفْحَ الْجَمِيلَ sıfat tamlaması da, çeşit belirttiği gibi aynı zamanda fiili de tekîd etmiştir. Ancak çeşit özelliği ön plandadır.

Âmilinin sayısını belirten mefûl-ü mutlakta da iki anlam bulunur. Âmilini tekîd etmek ve sayısını belirtmek. An-

³³ İbn ‘Akil, Şerhu İbn ‘Akil, I, s.559; İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu Kadru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,s.224; el-Galâyinî, Câmî'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye, I, s.13; Ali Behâ'uddîn Buhdûd, el-Medhalu'n-Nahvî, s. 122.

³⁴ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-Vâfi, II, s.165.

cak bu mefûl-ü mutlak çeşidinde sayı durumu öne çıkmaktadır³⁵. قرأتُ الكتابِ قرائتين “Kitabı iki kere okudum”, cümlesinde, قرائتين masdar-ı merre, sayı belirtmekte aynı zamanda tekîd ifade etmektedir. Ancak sayı ifade etmesi ön plandadır.

Bir cümlede mefûl-ü mutlakın üç anlamı da olabilir. Bu durumda sayı ve çeşit ön planda olup, tekîd anlamı en sonda ortaya çıkar³⁶. رُتُّ الأَثَارِ الرَّائِعَةِ ثَلَاثَ زَوْرَاتٍ طَوِيلَةٍ “Şahane eserleri, üç uzun ziyaret yaptım”, cümlesinde, hem sayı, hem çeşit üçüncü olarak da tekîd anlamı bulunmaktadır.

Tekîd ifade eden mefûl-ü mutlak sayı ve çeşidi kabul etmez. Sayı ve çeşit belirten mefûl-ü mutlakta ise kendileri ön planda olup, ikincil anlam olarak tekîd anlamı ortaya çıkar.

2. Mefûl-ü mutlak çeşitleri, tesniye ve cemi olma açısından farklılık arzemesi:

a. Tekîd ifade eden mefûl-ü mutlak her zaman müfred gelir. Tesniye ve cemilik kabul etmez³⁷.

واذْكَرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَّ تَلَّ إِلَيْهِ تَبَّ يَلَا “Rabbinin adını an. Bütün varlığını O'na yönel” ayetinde³⁸ تَبَّ يَلَا masdarı, tekîd ifade edip, müfred gelmiştir.

b. Çeşit ve sayı ifade eden mefûl-ü mutlak müfred geldiği gibi, tesniye ve cemi de gelebilir³⁹. ضَرَبَ الخَادِمَ العَقْرَبَ ضَرِبَتَيْنِ “Hizmetli, akrebe iki kere vurdu”, cümlesinde, mefûl-ü mutlak tesniye gelmiştir.

سَرَّتْ سَيِّئِي الأَمَّةِ هَهْلٍ والسَّرِيعِ “Yavaş ve hızlı yüreyen kişiler gibi yürüdüm”, cümlesinde, mefûl-ü mutlak tesniye gelmiştir.

أَكَلَتِ الحَادِثَةُ الطِّفْلَ أَكَلَاتٍ “Hizmetli, akrebe çok sayıda vurdu”, cümlesinde, mefûl-ü mutlak cemi olarak gelmiştir.

³⁵ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, II, s.165.

³⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, II, s.165.

³⁷ İbn Ye’îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, I,s.231.

³⁸ Müzzemmil, 73/8

³⁹ İbn Ye’îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, I,s.231.

3. Mefûl-ü mutlakın geliş şekilleri:

Mefûl-ü mutlak olan masdar, tenvinli, harf-i tarifli, isim tamlaması ve sıfat tamlaması olarak dört farklı şekilde gelebilir⁴⁰.

a. Tenvinli gelişi: Mefûl-ü mutlak genel olarak tenvinli gelir.

إِنَّهُ الْوَلَاةُ كَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلُّوا سَلَامًا بِمَا

“Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salevât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salâvat getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin”.

b. Muzaf gelişi:

فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدَّوْهَا كَالطَّمَّةِ “Birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın”⁴¹.

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا “Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı zaman”⁴².

c. Harf-i tarifli gelişi:

فِيَعَذَّبَهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ “Allah onları enbüyük azapla azaplandıraktır”⁴³

d. Sıfat tamlaması olarak gelişi:

فِيَأْتِيَنَّكُمْ جَزَاءُ مَوْفُورًا “İyi bilin ki hepinizin cezası cehennemdir. Tam bir ceza!”⁴⁴

4. Mefûl-ü mutlakta âmilin tekîd edilmesi:

Mefûl-ü mutlakın, âmilini tekîd etmesinden maksat fiilin tekîd edilmesi mi, yoksa masdarın tekîd edilmesi midir? Bu konuda iki görüş bulunmaktadır.

a. Fiilin tekîd edilmesi: Mefûl-ü mutlak olarak gelen masdar, âmilini (fiil ve fiilden türemiş kelimeler) tekîd eder.

⁴⁰ el-Galâyîni, Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye, I, s. 27

⁴¹ Nisa, 4/129

⁴² Zilzâl, 99/1

⁴³ Gaşîye, 88/24

⁴⁴ İsrâ, 17/63

Bu görüş genel kanaattir. وَأَكْبَدُ كَيْبًا “Ben de iyi bir tuzak kurardım”, ayetinde⁴⁵ كَيْبًا masdarı, fiili tekîd etmektedir.

b. Masdarın tekîd edilmesi: Bu görüşe göre, mefûl-ü mutlak maksat, masdarı tekîd eder. قَمْت قِيَامَا “Çokça ayağa kalktım” cümlesinde, قِيَامَا masdarıyla yine masdar tekîd edilmiştir.

Bu görüşe göre, masdar fiili tekîd etmez, zira fiilin tekîdi, onun iki kere tekrar edilmesi ile olur. قَام قَام “Kalktı, kalktı” cümlesinde fiil tekîd edilmiştir. Bu cümlede hem zaman hem de hades vardır.

Hadesin tekîdinde ise masdar getirilir⁴⁶. قَام خَالِد قِيَامَا “Halit tam kalktı”. Buna göre, âmil, ister fiil olsun isterse sıfat kökenli bir kelime olsun mefûl-ü mutlakta tekîd, âmile değil, âmilin masdarına yapılmaktadır.

4. Mefûl-ü mutlak’ın fiili, lâzım ve müteaddî olabilir.

Mefûl-ü mutlakta, fiilin lâzım ya da müteaddî olması şart değildir⁴⁷. مَرَّ مَرًّا “Çok uğradı” cümlesinde, مَرَّ lâzım fiili, masdarını mefûl-ü mutlak olarak almıştır.

Mefûl-ü Mutlak’ın Âmilleri

Mefûl-ü mutlak’ın âmili yaygın olarak fiil olmakla birlikte zaman zaman fiilden türemiş masdar, ism-i fâil, ism-i mefûl ve sıfat-ı müşebbehe olarak da kullanıldığı görülür.⁴⁸

a. Fiil olması:

سَافَرْتِ سَفْرًا مَتَعِبًا “Çok yorucu bir yolculuk yaptım” cümlesinde, سَفْرًا masdarının âmili, سَافَرْتِ fiilidir.

تَتُّورُ الْبَرَائِكِينَ فِي بَعْضِ الْجِهَاتِ ثَوْرَانًا شَدِيدًا “Volkanlar, bazı bölgelerde

⁴⁵ Tarık, 86/16

⁴⁶ Fâzil es-Sâmerrâî, *Me’ânî’n-Nahv*, II, s.131.

⁴⁷ İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-Nahv*, I, neş. el-Huseyn el-Fetlî, Muessesetu’-Risâle, Beyrut, 1999, s.159; et-Temimî, *Keşfu’l-Muşkil fi’n-Nahv*, s.111.

Fâzil es-Sâmerrâî, *Me’ânî’n-Nahv*, II, s.130.

⁴⁸ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, I, s. 562; Mahmûd Matrâcî, *fi’n-Nahv ve Tatbikâtihî*, Darun-Nehda, Beyrut, 2008, s.333.

çok şiddetli şekilde patlar” cümlesinde, ثورانا masdarının âmili, تنور fiilidir.

اسع سعي أخيك “Kardeşinin çalışması gibi çalış” cümlesinde, سعي masdarının âmili, اسع fiilidir.

b. Masdar olması:

الانجليزُ تولعُ ونَ بأسته همال الشاي استعمالا “İngilizler çayı çok fazla tüketirler” cümlesinde, استعمالا masdarının âmili, kendinden önce gelen استعمال masdarıdır.

بُهَجُ نبي تقديرُك الحقائقَ تقديرا دقيقا “Gerçekleri tam olarak takdir etmen benim hoşuma gidiyor” cümlesinde, تقديرا masdarının âmili, kendinden önce gelen ve fâil konumunda bulunan تقدير masdarıdır.

c. İsm-i fâil olması:

الجنديُّ باذلُ روحه بذلا “Asker, bütün gücünü sarfediyor” cümlesinde, بذلا mefûl-ü mutlakın âmili, kendinden önce gelen ve haber konumunda kullanılan باذل ism-i fâilidir.

d. İsm-i mefûl olması:

اللوحةُ مرسومةٌ رسما تعبيرياً “Levha çok anlamlı bir şekilde çizilmiş” cümlesinde, رسما mefûl-ü mutlak'ının âmili, kendinden önce gelen ve haber konumunda bulunan مرسومة ism-i mefûlüdür.

e. Sıfat-1 müşebbehe:

الجميلُ حسنةٌ مناظره حسنا منعشا “Dağın manzarası insanı dinçleştirecek kadar çok güzeldir” cümlesinde, رسما mefûl-ü mutlak'ının âmili, kendinden önce gelen ve haber konumunda kullanılan حسنة sıfat-1 müşebbehesidir.

لبنان لطيفٌ جوه لطفاً منعشا “Lübnan'ın havası son derece dinçlik verecek şekilde hoştur” cümlesinde, لطف mefûl-ü mutlak'ının âmili, kendinden önce gelen ve haber konumunda kullanılan لطيف sıfat-1 müşebbehesidir.

f. İsm-i Tafdil:

خالد أكرمهم كرما “Halit onların son derece en cömert olanı-

dir” cümlesinde, *كرما* masdarının âmili, kendinden önce gelen *أكرم* ism-i tafdilidir.

علي أشجعُ هم شجاعة “*Halit onların en çok cömert olanıdır*” cümlesinde, *شجاعة* masdarının âmili, kendinden önce gelen *أشجع* ism-i tafdilidir.

Mefûl-ü Mutlak’ın Yerine Geçen Kelime Grupları

Mefûl-ü mutlakın aslî kullanımı, fiilin veya fiilden türemiş masdar, ism-i fail, ism-i mefûl ve sıfatı müşebbehe gibi müştak isimlerin masdarının getirilmesi ile oluşur. Ancak mefûl-ü mutlakın masdar olarak kullanılması dışında farklı biçimlerde de kullanıldığı görülür. Bu kullanımlar şunlardır⁴⁹.

a. Fiilin mürâdifî (eş anlamlısı) olması: Mefûl-ü mutlak, fiilin kendi masdarı yerine, mürâdifinin getirilmesi ile de yapılır. *قمت وقوفا سريعا للقادم العظيم* “*Büyük komutan için çok hızlı bir şekilde ayağa kalktım*” cümlesinde, *وقوفا* masdarı, *قام* fiilin mürâdifidir.

غداً العصفور غناءً “*Serçe çok güzel öttü*” cümlesinde ise, *غناءً* masdarı, *غرد* fiilin mürâdifidir.

b. İsmü’l-masdar olması: İsm-i masdar, mezid fiillerin masdarları yerine bu masdardan harf sayısı yönüyle daha az olan ve aynı anlama gelen başka bir masdara denilmektedir⁵⁰. Bu da genellikle sülasi fiillerin masdarlarıdır.

سلم القادم سلاما “*Komutan çok canlı selam verdi*”, cümlesinde, *سلاما* ismü’l- masdarı, *سلم* fiilinin masdarı *تسليم* kelimesinin yerine kullanılmıştır.

c. Masdarın sıfatı olması: *سارت السيارة سريعا* “*Araba, hızlıca gitti*”, cümlesinde, *سريعا* sıfatı, *سارت* fiilinin masdarı yerine

⁴⁹ İbn ‘Akil, *Şerhu İbn ‘Akil*, I, s.562-565; Ebu’l-Abbâs Muhammed b.Yezid el-Muberrred, *el-Muktedab*, II, neş.Muhammed ‘Azîme, ‘Âlemu’l-Kutub, Kâhire, tsz; s.302; Mahmûd Matrâcî, *fi’n-Nahv ve Tatbikâtihi*, s.335; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, II, s.171-172; el-Galâyîni, *Câmi’ud-Durûsi’l-Arabiyye*, I, s. 27-29

⁵⁰ el-Galâyîni, *Câmi’u’d-Durûsi’l-Arabiyye*, I, s.131

kullanılmıştır.

d. Kemâliye anlamında kullanılan أي edatının masdara muzâf olması:

أحبّ وطني أي حبّ “*Vatımı tam manasıyla seviyorum*” cümlesinde, أي edatı, أحبّ fiilinin masdarı yerine kullanılmıştır. Takdiri: حبا كاملا “*tam manası ile sevmek*”.

e. بعض kelimesinin fiilin masdarına muzâf olması:

أحسنك الإحسان “*Tamamıyla iyilik yaptım*” cümlesinde, كلّ kelimesi, أحسن fiilinin masdarı yerine kullanılmıştır.

أرتاح بعض الارتياح “*Biraz rahatlıyorum*” cümlesinde, بعض kelimesi, أرتاح fiilinin masdarı yerine kullanılmıştır.

f. Masdarın nevine delâlet etmesi:

مشى الهونا “*Yavaşça yürüdü*” cümlesinde, الهونا kelimesi “*yavaş*” anlamında olup, مشى “*yürümek*” fiilinin nevine delâlet etmektedir.

جلس الطفل القرفصاء “*Dizlerini karnına çekerek oturdu*” cümlesinde, القرفصاء kelimesi “*karnına çekmek*” anlamında olup, جلس “*oturmak*” fiilinin nevine delâlet etmektedir.

g. Masdarın sayısı olması:

دوّت الساعة ثلاث ساعات “*Saat, üç saat süresince çaldı*” cümlesinde, ثلاث sayısı, دوّت fiilinin masdarı yerinde kullanılmıştır.

زرتك عشرين زيارة “*Seni yirmi kere ziyaret ettim*” cümlesinde, عشرين sayısı, زار fiilinin masdarı yerinde kullanılmıştır.

h. İsm-i işaretin, masdara işaret etmesi:

قلت هذا القول “*Bu sözü söyledim*” cümlesinde, هذا ism-i işareti, kendinden sonra gelen masdara, işaret ettiği için, mefûl-ü mutlak’ın yerine geçmiştir. القول masdarı ise bedel konumundadır.

سعت ذلك السعي الحثيث “*O hızlı çalışma için gayret göster-*

dim” cümlesinde, ذلك ism-i işareti, kendinden sonra gelen masdara işâret ettiği için, mefûl-ü mutlak’ın yerine geçmiştir. السعي masdarı ise bedeldir.

1. Alet isminin masdar yerine kullanılması:

طَعْنُهُ رَمَحًا “Onu mızrakla yaraladım” cümlesinde, رَمَحًا ism-i aleti, طَعْنُ fiilinin masdarının ism-i aleti olduğundan mefûl-ü mutlak’ın yerine geçmiştir.

سَقَيْتُ الْعَطْشَانَ كُوبًا “Susamış kişiye bardakla su verdim” cümlesinde, كُوبًا ism-i aleti, سَقَيْتُ fiilinin masdarının ism-i aleti olduğundan mefûl-ü mutlak’ın yerine geçmiştir.

i. Fiilin masdarına râci olan zamirin kullanılması:

أَكْرَمْتُ خَالِدًا إِكْرَامًا لَا أَكْرَمَهُ أَحَدًا “Başkasına yapmadığım ikramı Halid’e yaptım” cümlesinde, إِكْرَامًا zamiri أَكْرَمْتُ masdarına râci olduğundan dolayı mefûl-ü mutlak konumunda gelmiştir. Ayrıca إِكْرَامًا masdarı, أَكْرَمْتُ fiilinin mefûl-ü mutlak’ıdır. Bu cümlede iki tane mefûl-ü mutlak kullanılmıştır.

كَايِنَاتًا هِيَ أَعْدَبُهَا لَأَ أَعْدَبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ “Kâinatta hiç bir kimseye etmediğim azabı ona edeceğim”, ayetinde⁵¹, هِيَ zamiri أَعْدَبُهَا masdarına râci olduğundan dolayı mefûl-ü mutlak konumunda gelmiştir. Ayrıca أَعْدَبُهَا masdarı, أَعْدَبُ fiilinin mefûl-ü mutlak’ıdır. Bu ayette de iki tane mefûl-ü mutlak kullanılmıştır.

أَيُّ رَيْحٍ “Ne tür bir kazanç elde ettin?” cümlesinde, أَيُّ soru edatı, رَيْحٍ masdarına muzaf olduğundan mefûl-ü mutlak konumundadır.

وَسِعَّطُمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ “Zulmedenler, nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını anlayacaklardır,” ayetinde,⁵² أَيُّ soru edatı, masdarına muzaf olduğundan mefûl-ü mutlak olarak gelmiştir.

⁵¹ Maide, 5/115

⁵² Şuarâ, 26/227

k. istifhamiyye: كَمْ خَطْوَةَ خَطَوْتَ “Kaç adım attın”, cümlesinde كَمْ soru edatı, fiilinin masdarına yönelik soru sorduğu için mefûl-ü mutlak olarak gelmiştir.

l. haberiye: كَمْ تَكْرِيمَ أَكْرَمْتَ أَبِي “Babama ne kadar da çok ikram ettin”, cümlesinde كَمْ haberiye edatı, fiilinin masdarına tekîd yaptığından dolayı mefûl-ü mutlak olarak gelmiştir.

m. Şartıyye: أَيُّ دَرْسٍ تَدْرُسُ تَسْتَفِدُ “Hangi dersi okursan oku, istifade edersin”, cümlesinde أَيُّ şart edatı, fiilinin masdarına muzaf olduğundan dolayı mefûl-ü mutlak konumundadır.

n. Hazfedilmiş masdarın sıfatı olması:

تَكَلَّمْتُ أَحْسَنَ لَهْ كَلِّمَ “En güzel şekilde konuştum”, cümlesinde, أَحْسَنَ sıfatı, تَكَلَّمْتُ fiilinin hazfedilmiş masdarının nâibi olarak geldiğinden mefûl-ü mutlak konumundadır.

Sıfatın, masdarın nâibi olarak getirilme amacı anlam ittisası içindir⁵³. وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا ayetinde⁵⁴ كَثِيرًا sıfatı, iki anlamı ifade eder.

a. ذَكَرًا كَثِيرًا “çok zikretme”

b. وَقْتًا كَثِيرًا “çok zaman”

Bu ayette, masdar hazfedilmeseydi, masdar sadece tekîd anlamı ifade edecekti.

وَبِصَلَاتِهِمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا “Allah’ın yolunda çokça alıkoymaları sebebiyle”⁵⁵ ayetinde⁵⁶ كَثِيرًا sıfatı üç anlamda kullanılmıştır: Masdar, vakit ve insanlar.

Mefûl-ü Mutlak’ın Âmilinin Hazfi

Mefûl-ü mutlak’ı nasbenden âmile işaret eden bir karine bulunduğu âmil hazfedilir⁵⁷. Bunlar;

⁵³ Fâzıl es-Sâmerrâî, *Me’âni’n-Nahv*, II, s.142.

⁵⁴ Al-i İmrân, 3/42

⁵⁵ Nisa, 4/160

⁵⁶ Nisa, 4/160

⁵⁷ İbn ‘Akil, *Şerhu İbn ‘Akil*, I, s.563.

a. Soru kalıplarında:

هل حفظت الدرس؟ “Dersi öğrendin mi?” sorusuna âmil hazfedilerek نعم حفظا جيّدا “Evet iyi bir şekilde” denilir. Takdiri: أحفظه “Evet iyi öğrendim”, şeklindedir.

b. Manevi karine bulunması durumunda:

تُساوّر سفرا ميمونا “Hayırlı yolculuklar”, ifadesinin takdiri: سفرا ميمونا “Hayırlı yolculuklar yapın”, şeklindedir.

تُحجّ حجّا مبرورا “Kabul olmuş bir hac”, ifadesinin takdiri: حجّا مبرورا “Kabul olacak bir hac yapasın”, şeklindedir.

c. Masdar talep bildirdiğinde âmil hazfedilir⁵⁸.

Talepifadesi, emir, nehiy ve dua kalıplarında gelir. Bunlar şunlardır;

1. Emir: Masdar, emir ifade ettiğinde, mefûl-ü mutlak olur⁵⁹.

إحسانا “İnsanlara iyilik ediniz”, ifadesinde, إحسانا masdarı, hazfedilmiş fiilin, mefûl-ü mutlak’ı konumundadır.

سَمِعَا النَّصِيحَةَ “Nasihati dinle”, ifadesinde, سَمِعَا masdarı, hazfedilmiş fiilin, mefûl-ü mutlak’ıdır.

صَبِرَا “Sıkıntılara sabret”, ifadesinde, صَبِرَا masdarı, hazfedilmiş fiilin, mefûl-ü mutlak’ı olarak gelmiştir.

فَإِذَا لَقِيْتُمْ الْمُؤْمِنِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun”, ayetinde⁶⁰, ضَرْبَ masdarı, emir anlamında olduğundan mefûl-ü mutlak konumundadır.

2. Nehiy: Masdar, nehiy ifade ettiğinde, mefûl-ü mutlak olur.

⁵⁸ Mahmûd Matrâcî, *fi'n-Nahv ve Tatbikâtihi*, s. 339

⁵⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Cumel*, neş. Fahreddin Kabâve, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985, s.58; Mahmûd Matrâcî, *fi'n-Nahv ve Tatbikâtihi*, s. 339.

⁶⁰ Muhammed, 47/4

كسلا “Çalışın, tembellik etmeyin”, ifadesinde, كسلا masdarı, hazfedilmiş fiilinin, mefûl-ü mutlak’ı konumundadır.

هزلا “Ciddi olun, alaya almayın”, ifadesinde, هزلا masdarı, hazfedilmiş fiilinin, mefûl-ü mutlak’ıdır.

3. Dua: Masdar, dua ifade ettiğinde, mefûl-ü mutlak olur.

رحمةً للبائس “Zor durumda olana merhamet edin”, ifadesinde, رحمةً masdarı, hazfedilmiş fiilinin, mefûl-ü mutlak’ıdır.

4. Taaccüb bildiren soru: Masdar, taaccüb ifade ettiğinde, mefûl-ü mutlak olur.

أكسلا وقد نجح رفاقك؟ “Arkadaşların başarılı olduğu halde sen tembellik mi yapıyorsun”, ifadesinde كسلا masdarı, taaccüb ifade ettiğinden mefûl-ü mutlak konumundadır.

d. Azarlama ifade eden soru: Masdar, azarlama ifade ettiğinde, mefûl-ü mutlak olur. “İmtihan yaklaşığı halde sen ihmalkar mı davranıyorsun”, ifadesinde إهمالا masdarı, azarlama ifade ettiğinden mefûl-ü mutlak konumundadır.

e. Masdar kendinden önceki durumunakibetini ifade ederse: Bu durum iki kere إما edatın tekrarı ile olur.

سأسعى فإما نجاحا وإما إخفاقا “Çalışacağım, ya başaracağım ya da başarısız olacağım” cümlesinde, نجاحا ve إخفاقا kelimeleri, önceki durumun tafsilatı ve açıklaması olduğu için mefûl-ü mutlak konumundadır.

فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدَ وَإِذَا فِدَاءٌ حَتَّى تَضَعَ الْحَبِيبُ أَوْرَاقَهَا “Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salverin”, ayetinde مَنَّا ve فِدَاءٌ kelimeleri, önceki durumun tafsilatı ve açıklaması olduğu için mefûl-ü mutlak olarak gelmiştir.

f. Masdar kendini tekîd ederse:

لك علي ألف ليرة إقرارا “Senin bende tam bin liran var”, ifadesinde إقرارا masdarı mefûl-ü mutlak olarak gelmiştir.

g. Masdar, manayı tekîd ederse: Bu durumda masdar mecazî anlaşılmayı ortadan kaldırır. هذا أخي حقا “*Bu benim hakiki kardeşimdir*”, cümlesinde حقا masdarı cümleyi tekîd ettiğinden mefûl-ü mutlak konumundadır.

h. Âmil, masdarı hasrederse: Masdar, âmil tarafından hasr edilirse (daraltma) , âmil hazfolur. ما أنت إلا أملا “*Sen ancak hayal kuran insansın*”, cümlesinde, أملا masdarı, mefûl-ü mutlak konumundadır.

1. Masdar üzerine atıf olursa: Cümlede masdar üzerine başka bir masdar atfedilirse, bu masdar mefûl-ü mutlak olur. الجاهل لا علما ولا إدراكا “*Cahil ne bilebilir ne de idrak edebilir*”, cümlesinde, إدراكا masdarı, علما masdarına atıf yapıldığından, âmil hazfedilmiştir. إدراكا masdarı mefûl-ü mutlak olarak kullanılmıştır.

i. Masdar tekrar ederse: Cümlede masdarın tekrarı durumunda âmil hazfedilir ve tekrar eden masdar mefûl-ü mutlak olarak gelir. الطفل بكاء بكاء “*Çocuk çok ağlıyor*”, cümlesinde, بكاء ikinci masdar mefûl-ü mutlaktır.

Mefûl-ü Mutlak Olarak kullanılan Masdarlar

Arap dilinde bazı masdarlar ifadede vecizlik, kullanımda kolaylık, konuşma ve yazıda güzellik ve letafet olması için âmilleri hazfedilerek kullanılır. Bu ifadeler hazfedilmiş fiilin mefûlleri olarak kullanılır⁶¹. Bunlar;

- a. حَمْدًا لِلَّهِ وَشُكْرًا “*Allah’a hamd ve şükrederim*”.
- b. سَمْعًا وَطَاعَةً “*Baş üstüne*”.
- c. عَجَبًا “*Şaşırıyorum*”.
- d. حُبًّا وَكِرَامَةً “*Baş üstüne*”.
- e. سُبْحَانَ اللَّهِ “*Allah’i noksan sıfatlardan tenzih ederim*”.
- f. حَاشَ اللَّهُ “*Hâşâ*”.
- g. اَلْبَتَّةَ “*Elbette*”.
- h. وَرَحْمَةً “*Merhamet ederim*”.

⁶¹ Ahmed Muhtâr-Mustafa en-Nahhâs-Muhammed Hamâse, *en-Nahvu’l-Esâsî, Zâtu’s-Selâsîl*, Kuveyt, 1994, s.401.

- i. وَبِئْسَ مَا يَدْعُونَ بِهِ "Acı veriyor".
j. أَيْضًا "O da".
k. حَقًّا "Hakikaten".
l. حَسَنًا "İyi olmuş".
m. عَفْوًا "Özür dilerin".
n. عَفْوَةً "Özür dilerim".
o. فِئْلًا "Füli olarak".

أَيْضًا fiilinin masdarı olan أَيْضًا kelimesi, çok yaygın olarak kullanılır. أَيْضًا masdarı, mefûl-ü mutlak olarak irâb edilir. أَيْضًا بِالْجَائِزَةِ أَيْضًا فَازَ خَالِدٌ بِالْجَائِزَةِ أَيْضًا "Aynı şekilde Halit te ödül aldı".

حَقًّا kelimesi de yaygın olarak mefûl-ü mutlak olarak kullanılır.

أَشَدُّهُ حَقًّا الْإِرْشَادَ "Onu hakkıyla irşad ettim".

حَقًّا masdarı, tenvinli olduğunda mefûlü mutlak olabileceği gibi zaman zarfı da olabilir. حَقًّا أَنَّهُ مُجِدِّ هَدِّ حَقًّا cümlesinde, حَقًّا kelimesi mefûlü mutlaktır.

كَيْف edatı taaccüb ifade ederse mefûl-ü mutlak ⁶², hal ve durum ifade ederse hâl olur. أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ "Rabbinin fîl sahiblerine neler yaptığını görmedin mi?" ayetinde⁶³, كَيْف edatının mefûl-ü mutlak olarak kullanıldığı görülür. Ancak bu edata durum ve hâl anlamı verildiği zaman hâl olur.

Tesniye Olarak Kullanılan Mefûl-ü Mutlaklar

Mefûl-ü mutlak olarak kullanılan bazı masdarlar, mübalağa amaçlı tensiye olarak kullanılır ve muhatab zamirine muzaf olur⁶⁴. Bazıları şunlardır;

بِسَعْدِكَ "Allah seni çok mutlu etsin"

حَنَانِكَ : "Allah senin merhametini çok artırsın"

⁶² Matrâcî, fi'n-Nahvî ve Tatbikâtihî, s.105.

⁶³ Fîl, 105/1

⁶⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, neş. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1988, I, 348; Mahmûd Matrâcî, *fi'n-Nahv ve Tatbikâtihî*, s. 342.

دوَأَلِك : “Allah senin dolaşımını kolaylaştırsın”

حذاريك: “Çok çok dikkatli ol”

Mefül-ü Mutlak Ve Lafız-Anlam

Mefül-ü mutlak'ın lafzî tekîd kapsamında olduğunu belirtmiştik. Mefül-ü mutlak, lafız ve anlam açısından da önemli bir yere sahiptir. Mefül-ü mutlak, cümleye lafzî yönden güzellik, zerâfet, akıcılık, cinâs güzelliği katar. Fesâhat yönünden kulakta hoş bir sada bırakır ve dinleyiciyi rahatlatır. Konunun durumuna göre dinleyiciyi uyarır, korkutur ve yanlışından dönmesi için görkemli bir üslup sunar. Lafzî yönden meful-ü mutlak'ın öne çıkan bu özelliklerinin Kurân-ı Kerim'de, meful-ü mutlak'ı, Allah'ın zâtı, Allah'a yöneliş, kafirleri uyarma, nimetlerin verilmesi, zâlimlerin âkibeti, cehennemlikler vs.hakkında kullanıldığını görmekteyiz.

وَالنَّاشِطَاتِ نَشِطًا وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا فَالسَّابِقَاتِ سَبَقًا وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ

“Söküp çıkaranlara, yavaşça çekenlere, yüzdükçe yüzzenlere, yanıştıkça yanışanlara... andolsun ki, büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı başka bir sarsıntı takip edecektir”, ayetinde⁶⁵dört tane meful-ü mutlak'ın kullanımı, ayete muhteşem bir lafzî güzellik ve görkem kazandırmıştır. Ayet kıyametin kopacağını meful-ü mutlak'ın lafzî tekîdi çerçevesinde bazı önemli olaylara yemin ederek ikrar etmektedir. Masdar yerine kullanılan lafızlar sayesinde meful-ü mutlakta farklı ve ilginç kelime gruplarıyla tekîdin ortaya çıkması, cümleye lafzî bir güzellik ve üslup çeşitliliği kazandırmıştır. Masdarın emir yerine kullanılması üslûbu ise meful-ü mutlak'ın etkisi açısından oldukça çarpıcıdır.

Mefül-ü mutlak, anlam olarak da önemli bir görev icra etmektedir. Mefül-ü mutlak, cümleye tekîd anlamı kattığı gibi, çeşit ve sayı anlamı da katmaktadır. Çeşit ifade eden meful-ü mutlak, isim tamlaması olarak kullanıldığında çeşit belirttiği gibi teşbih de ortaya koymaktadır.

⁶⁵ Nâziat, 79/1-7.

Bunun dışında mefûl-ü mutlak'ın lafız ve anlam yönünden durumunu konu çerçevesinde özet halinde ele alalım.

1. Mefûl-ü mutlak, masdarın kullanım alanını ve anlam çerçevesini genişletmiştir.

2. Mefûl-ü mutlak, âmillerinin hazfiyle kısa ve icâz üslubu sayesinde etkili ve anlamlı cümle ortaya koymuştur. شَكَرًا masdarı, kısa ifadesiyle cümlenin yerine geçmektedir. أَشْكُرُ “Teşekkür ederim” anlamındadır.

3. Masdar, bazen âmilinin hazfi durmunda emir anlamı kazanır. صَبِرًا عَلَى الشَّدَائِدِ “Sıkıntılara sabredin”.

4. Sıfat kökenli kelimenin mefûl-ü mutlak yerine kullanılması lafız ve anlam açısından önemlidir. Sıfatın, masdarın nâibi olarak getirilme amacı anlam genişliği (ittisa') içindir⁶⁶. ذَكَرًا كَثِيرًا ayetinde كَثِيرًا sıfatı, iki anlamı ifade eder. ذَكَرًا كَثِيرًا “çok zikretme” ve وَقْتًا كَثِيرًا “çok zaman”.

5. Edatının değişik kullanım şekilleriyle mefûl-ü mutlak olarak kullanımı lafız ve anlam açısından etkilidir.

6. كَثِيرًا كَثِيرًا kelimelerinin mefûl-ü mutlak olarak kullanılması, bu lafızların anlam genişliğine neden olmaktadır.

7. Sayının, işaret isminin, zamirin, alet isminin, taaccüb ifade eden lafızların vb. mefûl-ü mutlak olarak kullanılması da anlam genişliği açısından önemlidir.

8. Mefûl-ü mutlak'ın masdar ya da masdar yerine kullanılması, belâğatın meânî ilmi açısından farklı üslupların ortaya çıkmasına ve onların değişik amaçlarda kullanılmasına imkan sağlamıştır.

Sonuç

Mefûl-ü mutlak'ın, mutlak olarak adlandırılması, diğer mefûllerin aksine âmilin masdarını, harf-i cer ve zarf alması nedeniyledir. Diğer bir deyişle mefûl-ü mutlak harf-i

⁶⁶ Fâzıl es-Sâmerrâî, *Me'ânî'n-Nahv*, II, s.142.

cer ve zarflarla kayıtlı değildir. Mefûlü mutlak, masdarın tekîdi, çeşidi ve sayısını belirtmek için kullanılır. Mefûlü mutlak, mansub masdarlardan yapılıdır. İlk dönemlerde mefûl-ü mutlak'a, masdar ve hades adı da verilmiştir.

Mefûlü mutlak lafız-anlam yönünden farklı bir üslup oluşturduğu gibi masdar yerine kullanılan çok miktarda öğeler, yeni ve farklı lafız-anlam güzelliği ortaya koymuşlardır. Ayrıca yaygın olarak veciz şekilde kullanılan mefûlü mutlak kalıpları da lafız-anlam açısından önem arz etmektedir. Mefûl-ü mutlak, Arap dilinde kullanılan tekîd edatları ve kelimeleri içerisinde lafzî tekîd olarak kullanılmaktadır. Mefûl-ü mutlak, masdarın anlamının önemli ölçüde genişlemesini sağlamıştır.

Kaynakça

- 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I-IV, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire.
- Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1963.
- Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavâidu'l-Esâsiyye*, neş. Ahmed Kâsim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1988.
- Ahmed Muhtâr-Mustafa en-Nahhâs-Muhammed Hamâse, *en-Nahvu'l-Esâsi*, Zâtu's-Selâsil, Kuveyt, 1994.
- Ali Behâ'uddîn Buhdûd, *el-Medhalu'n-Nahvî*, el-Muessesetu'l-Câmiyye, Beyrut, 1987.
- Bulut, Ali, *Belâğat (Meânî-Beyân- Bedî')*, İFAV, İstanbul, 2013.
- Ebu'l-'Abbâs Muhammed b.Yezîd el-Muberrred, *el-Muktedab*, I-II, neş. Muhammed 'Azîme, 'Alemu'l-Kutub, Kâhire, tsz.
- Ebu'l-Hasen Ali b. Suleymân b. Es'ad et-Temîmî, *Keşfu'l-Muşkil fi'n-Nahv*, neş. Yahyâ Murâd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Fâzıl es-Sâmerrâî, *Me'ânî'n-Nahv*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Ammân, 2009.
- Mustafâ el-Galâyînî, *Cami'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, I-III, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1983.

- Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Cumel*, neş. Fahreddin Kabâve, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985.
- İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, I-II, neş. Muhyiddin 'Abdulhamid, İhyâu'd-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, tsz.
- İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, neş. Muhyiddin 'Abdulhamid, byy, Dersaadet, tsz.
- İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990.
- İbn Ye'îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, I-III, neş. Seyyid Ahmed-'Abdulcevvâd 'Abdulganî, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire, tsz.
- İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I-II, neş. el-Huseyn el-Fetlî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1999.
- el-Kazvîni, el-Hatîb, *el-İzâh*, neş. Behîc Gazâvî, Dâru İhyâ'ül 'Ulûm, Beyrut, 1993.
- Mahmûd Matracî, *fi'n-Nahv ve Tatbikâtihi*, Daru'n-Nehda, Beyrut, 2008.
- Muhammed el-Antâkî, *Dirâsât fi Fıkhî'l-Luga*, Dâru's-Şuruk, Beyrut.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yûsuf, *Miftâhu'l-'Ulûm*, neş. Na'ım Zarzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- Sibeveyh, *el-Kitâb*, I-V, neş. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1988.

